

УДК 37.014.54

І. В. Стояненко,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємництва,
Київський національний торговельно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ ЯК РЕАЛЬНІСТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ СЬОГОДЕННЯ

В статті розглянуто та проаналізовано досвід економічно розвинутих країн світу щодо формування та розбудови економіки знань та обґрунтовано можливості його застосування в економіці України.

In the article an experience of economically developed countries in respect of forming and development of knowledge-based economy is examined and analyzed, as well possibility of its usage in the economy of Ukraine is substantiated.

Ключові слова: *знання, економіка знань, інвестиції, інвестиції в науку, інвестиції в освіту, інновації, інноваційна активність, людський капітал, наука, науковий потенціал, постіндустріальне суспільство.*

ВСТУП

Починаючи з кінця XX століття в світі розпочалося формування нового типу суспільства - постіндустріального, характерною рисою якого стало створення нової моделі економіки - економіки знань.

Переміщення інтелекту та наукових знань в центр основних чинників стійкого економічного зростання стали причиною концентрації уваги сучасних дослідників на проблемі становлення економіки знань, яка сьогодні розглядається в якості гаранта поступального руху суспільства, побудови конкурентної економіки, задоволення постійно зростаючих потреб людей та зміцнення соціальної згоди.

Економіка знань - це нова модель розвитку економічних систем, яка має прийти на зміну економіці винищення та експлуатації природи, економіці, де головною метою функціонування економічних суб'єктів є максимізація прибутку будь-якими засобами, не зважаючи на наслідки.

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Економіка знань є складним і багатогранним феноменом, який привертат і продовжує привертати увагу багатьох як вітчизняних, так і іноземних дослідників.

Піонерами цього напрямку наукового пошуку можна вважати західних фахівців, зокрема Г. Беккера, М. Блауга, Дж.Гелбрейта, Е. Денісона, П. Друкера, К. Гріффіна, А.Моля, Г. Канта, Я. Корнаї, Р.Кроуфорда, Ф.Махлупа, У. Петті, Д. Рісмена, Т.Сакаїя, А.Сміта, Р. Солоу, Дж.Стиглиця, Т. Стюарта, Е.Тоффлера, У.Хадсона, Д. Шнайдера, Т. Шульца та інших.

Серед сучасних вітчизняних науковців даній тематиці присвятили свої роботи В. Андрущенко, В. Бебик, А.Бойко, Д. Дзвінчук, В. Журавський, В.Кошин, В. Кремень, В. Кушерещ, О. Луговий, О. Ляшенко, С. Максименко, М. Михальченко, В. Огнев'юк, Ю. Полунєв, Ж.Поплавська, В. Поплавський, В.Семиноженко, А.Сіренко, М.Сорока, О.Старовойт, В. Ткаченко, Л. Федулова та інші.

Проте, не дивлячись на зростаючу увагу як науковців, так і практиків усього світу до феномену економіки знань, дослідження в цьому руслі не можна на сьогодні вважати виснаженими. Існує ще безліч питань, які потребують ґрунтовних наукових розробок та досліджень. Для України актуальним у цьому контексті є вивчення досвіду формування та розбудови економіки, що базується на знаннях, економічно розвинутих країнами світу та створення з його врахуванням власної моделі економічного розвитку на майбутнє.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є аналіз досвіду економічно розвинутих країн світу щодо формування та розбудови економіки знань та обґрунтування можливостей його застосування в економіці України.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Лише декілька сторіч тому Ж.Б. Сей визначив три основні фактори, які протягом віків були основою процесу виробництва в людському суспільстві - земля, капітал, праця. Дж.Б.Кларк додав до цього переліку четвертий фактор - підприємницькі здібності. Проте, вже в другій половині XX ст., з початком формування постіндустріальних суспільств, економічні системи визнали необхідність використання в процесі свого розвитку окрім названих ще одного фактору - інформації. Реалії ж сьогодення на перше місце серед детермінуючих чинників економічного зростання виводять не інформацію, а знання. Появленням цього може слугувати той факт, що з плином часу інформація, як фактор виробництва, все більше починає трансформуватися в знання, так як в сьогоденньому світі інформації нагромаджено стільки, що людина фізично не здатна її обробити. Якщо ж суб'єкти господарювання витратять на освоєння інформації надто багато часу, вони не зможуть реалізувати власні ідеї швидше за конкурентів. Тому й виникає необхідність у володінні саме знаннями. Відтак, починаючи з другої половини XX ст. роль знань і заснованої на їх основі економіки зростає особливо швидкими темпами.

Вперше термін «економіка знань» використав в своїх працях Ф.Махлуп. З його допомогою він намагався підкреслити роль знань як вирішального фактору економічного зростання і суспільного розвитку [1, 2].

За словами Е.Тоффлера, знання - це те, на чому заснована вся економічна система. На перший погляд, це невидимий ресурс, він не відображається на балансах підприємств, але він проявляється у синергічному ефекті від найбільш ефективного використання таких ресурсів, як земля, капітал, праця [3].

Як слушно зауважили Поплавська Ж. та Поплавський В., сьогодні досягають успіху держави, які не володіють багатими природними ресурсами, проте мають добре розвинені освіту і науку, потужний людський капітал [4]. Саме пріоритетність розвитку науки і освіти, як гаранта просування в майбутнє, побудови конкурентної, соціально орієнтованої економіки - економіки знань на сьогоденній день визнали вже всі високорозвинуті країни світу.

Формування економіки знань є для й України, реальним шансом «обійти історію на повороті», можливістю зайняти гідне місце в глобальній економічній системі. Проклавши міст до економіки знання, вона може вирватися з так званого «зачарованого кола», де в багатих країнах - технології, ноу-хау, гроші, а в бідних - ресурси й дешева робоча сила.

Сьогодні до економіки знань у найширшому сенсі відносять три основні сфери: науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР) та інновації, освіту і навчання, що сприяють формуванню людського капіталу, а також інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) [2,5].

Наукові дослідження дають людині нові знання, які трансформуються у технології та продукти наукоємного виробництва, стимулюють зростання продуктивності праці, зниження матеріало- та енергоємності, підвищення конкурентоспроможності суспільного виробництва, прискорюючи темп накопичення суспільного прибутку, змінюючи мотивації трудової діяльності, і тому виступають фактором постіндустріального економічного зростання. Інтелектуальний капітал здатен давати на кожну одиницю додаткового інвестування найвищу економічну віддачу, забезпечуючи не лише високу рентабельність виробництва та надійні конкурентні переваги на світових ринках, а й створюючи підґрунтя стратегічної прибутковості для інноваційних інвестицій.

Відтак, у сучасному світі лідерами в створенні економічного багатства стають країни, у валовому внутрішньому продукті (ВВП) яких значну питому вагу

складають знання, нематеріальні активи, великі обсяги інвестицій у освіту, науку, охорону здоров'я, поліпшення якості довкілля. У доповіді Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) «Карта 2001 - до економіки знань», проранжовано близько 30 країн за рівнем їхніх інвестицій у інтелектуальний капітал (ІК). У першій десятці - США, Швейцарія, Швеція, Ірландія, Нідерланди, Угорщина, Канада, Бельгія, Великобританія, Південна Корея [6].

Саме виробництво знань на сьогодні служить основним джерелом зростання економіки в розвинених країнах. Підтвердженням цього може слугувати той факт, що 90% вчених та інженерів, які працювали за всю історію розвитку людства, - наші сучасники, а серед усього обсягу знань 90% створені за останні три десятиліття. За часткою високотехнологічних секторів у ВВП список найбільш передових країн світу очолює Республіка Корея, потім ідуть Швеція, Швейцарія, Німеччина, Японія, США. При цьому, за обсягом виробництва високотехнологічної продукції країни ЄС помітно випереджають США [7].

Одним із поширених у світовій практиці показників постіндустріального розвитку країн є інвестиції в економіку знань. Експерти ОЕСР вимірюють інвестиції у знання за сукупністю національних витрат на вищу освіту, проведення НДДКР і розробку програмного забезпечення. У цілому по країнах ОЕСР інвестиції в знання ще в 2002 році досягли 5,2% ВВП. Для порівняння: інвестиції в машини й устаткування становили у середньому 6,9%, а в знання з урахуванням витрат не тільки на вищу, але й на всі інші ступені освіти - перевищили 9% [5].

За оцінками Світового банку, фізичний капітал в сучасній економіці формує 16% загального обсягу багатства кожної країни, природний - 20%, а людський капітал - 64%. В таких країнах, як Японія і Німеччина, частка людського капіталу складає до 80% національного багатства [8]. Лідируючі позиції серед країн ОЕСР за інвестиціями у знання посідають США (6,6% ВВП), за ними йдуть Японія (5,0%) і країни ЄС (3,8%) [5].

У Китаї економіка знань офіційно визнана державною стратегією. Її гасло: «Основа економіки знань - освіта. У сучасному світі рушійна сила економіки - конкуренція - все більше зводиться до конкуренції знань». У найбільших університетах світу з року в рік зростає кількість китайських студентів, у країні створюється державна система освоєння наукових і технологічних нововведень - природна основа економіки знань. Головним своїм завданням держава проголосило організацію попиту на знання. При цьому понад 90% комп'ютерних програм в країні - крадені [7].

У розвинених країнах 25% трудових ресурсів сьогодні зайнято у сфері науки та високих технологій. У США 8% населення створюють понад 20% ВВП, а країна витрачає на НДДКР близько 40% від загальносвітових витрат, близько 66% працюючих сьогодні мають вищу або незакінчену вищу освіту (адміністрація має намір за життя нинішнього покоління довести цей показник до 90%) [3].

Політика розвитку людського інтелектуального капіталу на сьогодні стає одним з головних складових стратегії конкурентоспроможності тієї чи іншої країни при формуванні економіки, що базується на знаннях.

Одна із найзначніших конкурентних переваг України на шляху до розбудови економіки знань - високий рівень освіченості її громадян. Так, 45% української робочої сили мають вищу освіту, і за цим показником Україна посідає п'яте місце серед 37-ми країн [5].

Україна володіє високорозвиненим науковим потенціалом, який спроможний ефективно розв'язувати актуальні проблеми суспільного розвитку та вирішувати сучасні інноваційні завдання. Інтелектуальний потенціал України, незважаючи на негативні наслідки соціально-економічних трансформацій, які мали місце до середини 90-х років минулого сторіччя, й дотепер лишається досить потужним.

Чисельність науковців в нашій державу складає близько 0,54% від чисельності економічно активного населення (в тому числі, за чисельністю дослідників - 0,41%). Забезпеченість науковими кадрами в Україні й зараз відповідає рівню таких європейських країн, як Іспанія, Польща, Чехія, Угорщина, однак більш як вдвічі менше за середнє значення цього показника в західноєвропейських країнах [9].

Незважаючи на скорочення кількості вчених (рис.1), Україна й досі посідає одне з перших місць в Європі за часткою науковців серед працездатного населення. Однак, влада України, починаючи з часів проголошення її незалежності й дотепер, не спромоглася забезпечити прогресивний розвиток наукової діяльності в країні, що ставить під загрозу успадкований нею величезний радянський науковий потенціал.

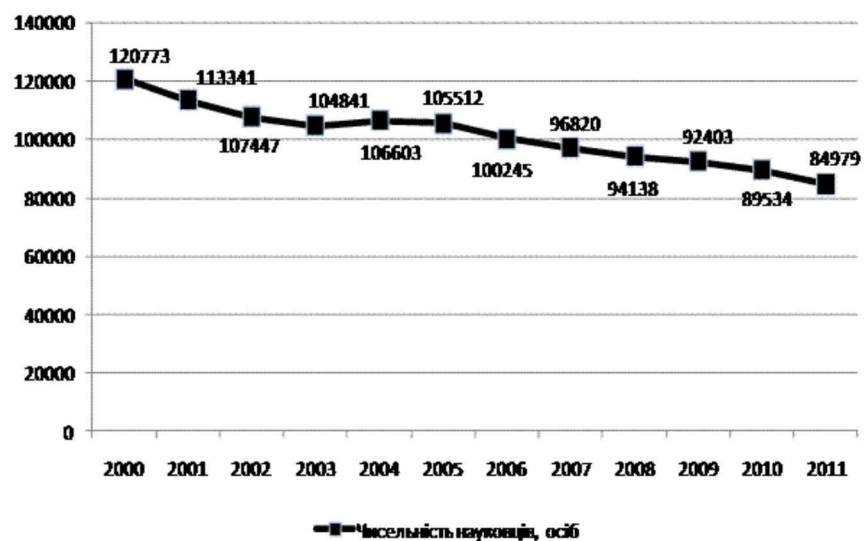

Рис.1. Чисельність науковців в Україні у 2000-2011 р.р. [10].

Загальний обсяг видатків на наукові дослідження й розробки як частка ВВП (наукоємність ВВП) протягом 2000-2011 р.р. в Україні зменшився з 1,16% до 0,79% (табл.1). Для порівняння - у ЄС показник наукоємності ВВП у середньому складає 1,9%, у Фінляндії й Швеції - 3,7%, США й Німеччині - 2,7% [11].

Не дивлячись на суттєві збільшення у 2011 році порівняно з 2000 роком обсягів виконаних вітчизняними дослідниками наукових та науково-технічних робіт (в 8,3 рази зросли обсяги фундаментальних досліджень, в 7,6 рази - обсяги наданих науково-технічних послуг, в 4,5 рази - розробки, в 4,3 рази - прикладні дослідження), часто їх результати не знаходять кінцевого споживача і залишаються лише на папері.

Таблиця 1. Обсяг виконаних в Україні наукових та науково-технічних робіт [10]

Роки	Всього, у фактичних цінах	У тому числі				Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП
		фундаментальні дослідження	прикладні дослідження	розробки	науково-технічні послуги	
<i>млн.грн.</i>						<i>%</i>
2000	1978,4	266,6	436,7	1106,3	168,8	1,16

2001	2275	353,3	304,9	1317,2	299,6	1,11
2002	2496,8	424,9	343,6	1386,6	341,7	1,11
2003	3319,8	491,2	429,8	1900,2	498,6	1,24
2004	4112,4	629,7	573,7	2214	695	1,19
2005	4818,6	902,1	708,9	2406,9	800,7	1,09
2006	5354,6	1141	841,5	2741,6	630,5	0,98
2007	6700,7	1504	1132,6	3303,1	761	0,93
2008	8538,9	1927,4	1545,7	4088,2	977,7	0,9
2009	8653,7	1916,6	1412	4215,9	1109,2	0,95
2010	9867,1	2188,4	1617,1	5037	1024,6	0,9
2011	10349,9	2205,8	1866,7	4985,9	1291,5	0,79

За останні одинадцять років питома вага підприємств, які займалися інноваціями в нашій країні скоротилася з 18% у 2000 році до 16,2% у 2011 році; частка підприємств, що впроваджували інновації, зменшилася за цей же період з 14,8 % до 12,8%. Починаючи з 2006 року почала зменшуватися і частка власних коштів суб'єктів господарювання в загальному обсязі витрат на фінансування інноваційної діяльності. Найбільшого значення цей показник набув у 2005 році (87,7 %), проте вже у 2011 році він становив лише 52,9 %. Обсяг видатків на наукові дослідження й розробки з держбюджету склав в Україні минулого року лише 1,04% загальної суми витрат на фінансування інноваційної діяльності [10].

ВИСНОВКИ

Таким чином, результати проведеного дослідження дозволяють констатувати, що інвестиції в науку та підприємства, які розробляють та впроваджують перспективні інноваційні технології, в розвинених країнах вже давно перетворилися в найбільш ефективний спосіб розміщення ресурсів. Головним ж проблемами низького рівня інвестування у вітчизняну науку можна вважати: низька інноваційна активність економіки країни; відсутність розвинутої інноваційної інфраструктури і, як наслідок – неефективність механізмів трансферу знань та технологій; низький рівень капіталізації інтелектуального потенціалу, що призводить до погіршення інвестиційної привабливості наукових організацій.

Щоб змінити становище і не відстати від потягу, що набирає хід, в якому розвинені (і багато тих, що розвиваються) країни відправляються в майбутнє, де суспільством стануть керувати закони економіки знань, керівництву нашої держави доцільно, перш за все, спрямувати свої зусилля на консолідацію суспільства та формування середовища для розвитку економіки знань. Розбудова економіки знань має стати національною метою для України ХХІ століття. Такий курс сприятиме утвердженню національного інтелектуального потенціалу нашої країни на гідному рівні та підвищенню її конкурентоспроможності у міжнародному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Старовойт О.В. Економіка знань у стратегії інноваційного розвитку освіти: автореф. дис. канд. філ. наук: 09.00.10 // Старовойт О.В. – К.: Нац. педагог. ун-т ім. М.П.Драгоманова, 2010. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://osvitata.com/osvita-ta-ekonomika/ekonomika-znan-u-strategi-innovatsiynogo-rozvitku-osviti/vsi-storinki.html>
2. Федулова Л.І. Економіка знань: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН Україн. - К., 2009. – 600 с.
3. Економіка знань [Електронний ресурс] - Режим доступу до журн.: http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Economics/33052.doc.htm .
4. Поплавська Ж., Поплавський В. Інтелектуальний капітал економіки знань // Вісник НАН України, 2007.- № 2. - С.52-62.
5. Федулова Л.І., Корнєєва Т.М. Державна політика розбудови економіки знань: особливості реалізації антикризової стратегії // Фінанси України, 2009. - №10. – С. 3-17.
6. Полуєєв Ю. AGNITIO EST PROSPERITAS: від економіки товару до економіки Знання [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня, 2005.- №19 - Режим доступу: http://dt.ua/ECONOMICS/agnitio_est_prosperitas_vid_ekonomiki_tovaru_do_ekonomiki_znannya-43432.htm
7. Економіка знань [Електронний ресурс] – Режим доступу до журн.: http://refs.co.ua/51401-Ekonomika_znaniy.html.
8. Федулова Л.І. Сучасні концепції менеджменту [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.ebooktime.net
9. Семіноженко В. Доктрина економіки знань (Проект) [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.semynozhenko.net>
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Програма економічних реформ України на 2010-2014 р.р. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/content/ker-program.htm>

Стаття надійшла до редакції 18.06.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"